

Верифікація як методологічна проблема сучасної теорії цивільного судочинства

Сергій Володимирович Васильєв*

Харківська міська рада,

Харків, Україна

*e-mail: sv.vasiliev2015@gmail.com

Анотація

Актуальність статті зумовлена необхідністю дослідження проблем, що виникають унаслідок недостатньої розробленості методологічного забезпечення науки цивільного процесуального права, що виявляється, зокрема, у кризових тенденціях сучасної юридичної методології та потребі адаптації принципів логічного позитивізму до специфіки правової реальності. Вказані обставини актуалізують необхідність посилення ролі спеціальних методів наукового пізнання, серед яких особливе значення належить верифікації як інструменту перевірки достовірності та обґрунтованості наукових положень у сфері цивільного судочинства. Метою статті є дослідження верифікації як методологічної проблеми сучасної теорії цивільного судочинства, а також визначення напрямів підвищення рівня верифікованості наукових результатів у процесуально-правових дослідженнях, зокрема на основі аналізу судової практики як емпіричної бази правового пізнання. Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема формально-юридичного, системного, структурно-функціонального, а також емпіричних методів, спрямованих на аналіз та узагальнення судової практики з метою перевірки теоретичних положень на їх відповідність правозастосовній реальності. Ключовим методологічним орієнтиром є принцип методологічного плюралізму, який забезпечує комплексність і багаторівневість дослідження, а також створює можливість поєднання нормативного, доктринального та емпіричного рівнів пізнання проблеми верифікації у цивільному судочинстві. Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні місця, ролі та функціонального призначення верифікації в системі методології цивільного процесуального права, визначенні її значення як засобу підвищення достовірності наукових результатів і забезпечення їх відповідності практиці правозастосування. У роботі розкрито специфічні якісні характеристики процесуально-правової методології, визначено її особливості в загальній системі юридичної методології, обґрунтовано необхідність інтеграції емпіричних методів дослідження як інструменту перевірки та підтвердження теоретичних положень. Теоретичне й практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання для подальшого розвитку методології науки цивільного процесуального права, підвищення рівня обґрунтованості наукових досліджень, удосконалення правозастосовної

діяльності та судової практики на засадах верифікованості, об'єктивності й методологічної обґрунтованості.

Ключові слова: цивільне судочинство; методологія цивільного судочинства; верифікація; нормативна модель цивільного процесу; ризики нормативного редукування; принцип методологічного плюралізму; методологічна триангуляція.

Verification as a Methodological Problem of the Modern Theory of Civil Judicial Procedure

Sergii V. Vasyliiev*

Kharkiv City Council,
Kharkiv, Ukraine

*e-mail: sv.vasiliiev2015@gmail.com

Abstract

The relevance of the article is determined by the need to study problems arising from the insufficient development of methodological support for civil procedural law, which manifests itself, in particular, in the crisis trends of modern legal methodology and the need to adapt the principles of logical positivism to the specifics of legal reality. These circumstances highlight the need to strengthen the role of special methods of scientific knowledge, among which verification is of particular importance as a tool for checking the reliability and validity of scientific propositions in the field of civil procedure. The purpose of the article is to study verification as a methodological problem of modern civil procedure theory, as well as to identify ways to increase the level of verifiability of scientific results in procedural and legal research, in particular based on the analysis of judicial practice as an empirical basis for legal knowledge. The methodological basis of the study is a combination of general scientific and special legal methods of cognition, in particular formal legal, systemic, structural-functional, as well as empirical methods aimed at analyzing and generalizing judicial practice in order to verify the theoretical provisions for their compliance with the reality of law enforcement. The key methodological guideline is the principle of methodological pluralism, which ensures the comprehensiveness and multi-level nature of the study, as well as creates the possibility of combining normative, doctrinal, and empirical levels of cognition. The scientific novelty of the study lies in substantiating the place, role, and functional purpose of verification in the system of civil procedural law methodology, determining its significance as a means of increasing the reliability of scientific results and ensuring their compliance with law enforcement practice. The work reveals the specific qualitative characteristics of procedural and legal methodology, determines its features in the general system of legal methodology, and justifies the need to integrate empirical research methods as a tool for testing and confirming theoretical propositions. The theoretical and practical significance of the results obtained lies in the possibility of their use for the further development of the methodology of civil procedural law science, increasing the level of validity of scientific research, as well as improving law enforcement and judicial practice based on verifiability, objectivity, and methodological validity.

Keywords: civil proceedings; methodology of civil proceedings; verification; normative model of civil proceedings; risks of normative reductionism; principle of methodological pluralism; methodological triangulation.

Вступ

Методологія та методи юридичних наук, зокрема у сфері судочинства, відіграють ключову роль у пізнанні юридичної матерії та соціально-правових явищ – процесів, понять і правових конструкцій, їх системних зв'язків і взаємозалежностей, а також закономірностей соціально-правового розвитку. Вони забезпечують теоретичне й практичне підґрунтя наукових досліджень у галузі процесуального права, є інструментом осмислення та інтерпретації правозастосовної практики, сприяють підвищенню якості наукових висновків і практичних рекомендацій.

Складність методологічної проблематики зумовлена її комплексним і багатовимірним характером. У системі юридичного знання методологія посідає особливе місце, адже не обмежується лише описом методів пізнання, а передбачає їх критичне осмислення, модернізацію та творче переосмислення. У цьому сенсі методологія виступає водночас засобом відображення правової реальності та чинником її формування, що надає їй виняткового значення не лише в науці, а й у ширшому соціальному контексті [1, с. 113–118].

Актуальність проблеми наукової верифікації в умовах трансформації цивільного судочинства зумовлена глибокими інституційними та функціональними змінами, що відбуваються у сфері здійснення правосуддя. Реформування процесуального законодавства, зростання ролі судової практики, посилення вимог до ефективності та обґрунтованості судових рішень актуалізують потребу в наукових дослідженнях, результати яких мають бути не лише теоретично переконливими, а й методологічно перевірюваними. За таких умов верифікація постає як ключова проблема сучасної теорії цивільного судочинства, оскільки визначає межі наукової достовірності процесуально-правових висновків.

Стан наукової розробленості питання свідчить про фрагментарний характер досліджень проблеми верифікації у процесуально-правовій доктрині. У працях вітчизняних і зарубіжних учених значну увагу приділено загальним методологічним засадам правових досліджень, співвідношенню нормативного та емпіричного підходів, ролі судової практики у формуванні правових позицій. Водночас верифікація здебільшого розглядається опосередковано – як елемент наукового обґрунтування або критерію істинності правових положень – без її системного осмислення саме в контексті теорії цивільного

судочинства. Це зумовлює потребу в комплексному аналізі верифікації як самостійної методологічної проблеми.

Метою статті є дослідження верифікації як методологічної проблеми сучасної теорії цивільного судочинства та визначення шляхів підвищення верифікованості наукових результатів у процесуально-правових дослідженнях. Для досягнення поставленої мети у статті передбачено виконання таких завдань: з'ясувати філософсько-методологічні засади поняття верифікації у правовій науці; визначити специфіку об'єкта верифікації в теорії цивільного судочинства; проаналізувати основні проблеми перевірюваності наукових результатів у цій сфері; обґрунтувати методологічні підходи до підвищення рівня їх верифікації та окреслити перспективи подальшого розвитку відповідного інституту.

Матеріали та методи

Методологія цивілістичної науки забезпечує можливість пізнання цивільного процесуального права в догматичному, системному, порівняльно-правовому та конкретно-історичному вимірах, сприяючи виявленню змісту, функціонального призначення та закономірностей правових норм, а також особливостей їх реалізації у сфері цивільного судочинства з урахуванням предмета, цілей і завдань наукового дослідження. Саме методологічний інструментарій дав змогу розкрити внутрішню логіку процесуально-правових конструкцій, визначити механізми їх практичного застосування та оцінити ефективність їх функціонування в умовах розвитку судової практики.

Основними цілями та завданнями методології науки цивільного процесуального права є пошук, формування й наукове обґрунтування адекватних прийомів, способів і засобів пізнання сутності, структури, форм і функцій цивільного процесуального права як самостійного правового явища; встановлення характеру взаємодії елементів процесуально-правової дійсності, включаючи нормативну модель, правозастосовну практику та процесуальну поведінку учасників судочинства; а також обґрунтування найбільш ефективних і релевантних методів правового впливу, здатних забезпечити належну реалізацію процесуальних прав і обов'язків та досягнення цілей правосуддя.

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема формально-юридичного, системного, структурно-функціонального, а також емпіричних методів аналізу судової практики. Ключовим методологічним орієнтиром є принцип методологічного плюралізму, що забезпечив комплексний підхід до дослідження проблеми наукової верифікації у цивільному судочинстві.

Огляд літератури

Питання методології досліджували багато науковців у різних напрямках суспільних знань. У вітчизняній юридичній науці вказану проблему досліджували такі вчені, як Ю. Бисага, О. Бандура, С. Бостан, О. Дзьобань, М. Кельман, В. Ковальчук, М. Козюбра, Н. Оніщенко, О. Петришин, П. Рабинович, С. Сливка та ін. Ключовими постатями, які сформували сучасний ландшафт методології права, серед зарубіжних науковців є К. Поппер, автор концепції критичного раціоналізму, який запропонував принцип фальсифікації (принципової спростовності будь-якого твердження) на противагу принципу верифікації, П. К. Ф'єрабенд, який, заперечуючи єдині методологічні стандарти і норми наукового пізнання, приходить до методологічного плюралізму, Р. Дворкін, який запропонував концепцію «права як цілісності» та метод інтерпретації, Р. Алексі – автор теорії юридичної аргументації. Попри значну увагу науковців до проблем методології теорії права, у межах окремих галузей правознавства, зокрема цивільного процесуального права, зберігається широке коло дискусійних і недостатньо розроблених питань. Це зумовлює необхідність спеціального наукового дослідження методологічних проблем цивільного процесуального права на сучасному етапі розвитку вітчизняної юридичної науки.

Результати та обговорення

Поняття верифікації в правовій науці та її методологічне значення

Верифікація як інститут і метод пізнавальної діяльності має тривалу історію розвитку та має важливе значення в сучасній методології правозастосування. Поняття «верифікація» (від англ. *verification* – доказ, підтвердження; від лат. *verus* – істинний і *facio* – роблю) традиційно вживається в логіці та філософії науки для позначення процесу встановлення істинності тверджень шляхом їх емпіричної перевірки.

Поняття верифікації посідає важливе місце в методології наукового пізнання та є одним із ключових інструментів оцінювання істинності й наукової достовірності отриманих результатів. У правовій науці проблема верифікації набуває особливого значення з огляду на нормативний характер досліджуваних явищ, поєднання теоретичних конструкцій із практикою правозастосування та обмежені можливості прямої емпіричної перевірки правових гіпотез.

У науковій літературі наведено такі визначення поняття верифікації: 1) це перевірка дослідним шляхом достовірності даних; 2) це доказ того, що імовірний факт або твердження є істинним; 3) це логіко-методологічний принцип сучасної науки, на підставі якого розробляють особливу про-

цедуру перевірки істинності наукового знання; 4) це логіко-методологічна процедура встановлення істинності наукового знання (гіпотези, теорії) через відповідність емпіричним даним (науковим фактам) [2].

Філософсько-методологічні витоки поняття «верифікація» пов'язані передусім із логічним позитивізмом і неопозитивізмом, у межах яких верифікація розглядалася як процедура підтвердження істинності наукових висловлювань шляхом їх зіставлення з емпіричними фактами. Класичний принцип верифікації ґрунтувався на ідеї, що наукове твердження має сенс лише за умови можливості його емпіричної перевірки.

Так, наприклад, О. Балинська зазначає, що в юридичному дослідженні висновки та передбачення потребують постійної перевірки – як на кожному етапі роботи, так і в загальному підсумку. Саме ця перевірка (верифікація) і є запорукою об'єктивності, тобто істинності висновків [3, с. 155].

Водночас подальший розвиток філософії науки продемонстрував обмеженість такого підходу, особливо щодо складних соціальних і нормативних систем, де пряме експериментальне підтвердження є або неможливим, або методологічно неприйнятним.

У соціальних і юридичних науках верифікація набуває специфічного змісту, що істотно відрізняється від її класичного розуміння. Об'єктом перевірки тут виступають не лише фактичні явища, а й нормативні моделі, ціннісні орієнтири та інтерпретаційні конструкції. У правовій науці верифікація спрямована не стільки на встановлення емпіричної істинності тверджень, скільки на оцінку їхньої теоретичної узгодженості, пояснювальної спроможності та здатності адекватно відображати й інтерпретувати практику правозастосування. Це зумовлює використання опосередкованих форм перевірки, зокрема логіко-догматичного аналізу, порівняння з судовою практикою та узагальнення емпіричних даних.

Важливим методологічним завданням є відмежування верифікації від суміжних категорій, таких як «фальсифікація», «валідизація» та «обґрунтування». Фальсифікація, у розумінні критичного раціоналізму, орієнтована на спростування наукових гіпотез шляхом виявлення фактів, що їм суперечать, і виконує функцію негативного відбору наукових тверджень. Так, на думку британсько-австрійського філософа К. Поппера, в основі принципу фальсифікації лежить той факт, що пряме підтвердження теорії часто ускладнене неможливістю врахувати всі випадки її дії. Водночас для спростування теорії достатньо лише одного випадку, що суперечить їй. Тому, якщо теорія сформульована так, що ситуація, яка б її спростувала, неможлива, то така теорія не може бути науковою [4, с. 170–191].

Валідизація стосується передусім оцінки адекватності використаних методів і інструментів дослідження поставленим цілям. У методологічному вимірі валідизація спрямована на оцінювання зовнішньої релевантності результатів дослідження, тобто їх відповідності поставленій меті, дослідницьким завданням та практичним потребам правозастосування. Вона покликана підтвердити, що отримані висновки адекватно відображають досліджувану правову реальність і є значущими з погляду користувачів результатів дослідження (законодавця, судів, правозастосовних органів, наукової спільноти).

Верифікація, своєю чергою, зосереджується на внутрішній коректності дослідницького процесу й результатів. Вона полягає в перевірці відповідності використаних методів, логіки аргументації, інтерпретацій та висновків обраній теоретичній моделі, методологічним вимогам і науковим стандартам, що забезпечує відтворюваність, несуперечливість і обґрунтованість наукового знання [5].

Обґрунтування ж має аргументативний характер і полягає в логічному доведенні доцільності та переконливості певної наукової позиції. На відміну від цих категорій, верифікація спрямована на комплексну перевірку наукових результатів, поєднуючи логічні, нормативні та емпіричні елементи.

Роль верифікації у формуванні наукової достовірності правових знань полягає в забезпеченні методологічного контролю за процесом наукового пізнання та підвищенні довіри до отриманих результатів. У правовій науці верифікація виконує функцію своєрідного «фільтра», що дозволяє відмежувати науково обґрунтовані висновки від суто доктринальних припущень або нормативних декларацій. Саме через процедури верифікації правове знання набуває ознак системності, внутрішньої узгодженості та практичної релевантності, що є необхідною умовою його впливу на правотворчість і правозастосування.

У цивільному судочинстві принцип верифікованості набуває специфічного змісту, зумовленого особливостями судового пізнання. На відміну від загальнонаукового пізнання, орієнтованого на встановлення загальних закономірностей, цивільне судочинство має справу з пізнанням індивідуально визначених життєвих ситуацій та встановленням конкретних юридично значущих фактів у межах спірних правовідносин.

Судова верифікація в цивільному процесі здійснюється не як пошук «об'єктивної істини» у філософському сенсі, а як процес перевірки, оцінки та співвіднесення доказової інформації з нормативними приписами матеріального і процесуального права. Вона реалізується через механізми доказування, процесуальні стандарти доведеності, правила допустимості та належності

доказів, а також через внутрішнє переконання судді, сформоване на основі всебічного, повного й безпосереднього дослідження обставин справи.

Отже, верифікація в цивільному судочинстві постає як особливий різновид судового пізнання, що поєднує емпіричну перевірку фактичних обставин із їх нормативною кваліфікацією та оціночною інтерпретацією. Саме ця подвійна – фактична й нормативна – природа судової верифікації зумовлює її ключову роль у формуванні обґрунтованої та ефективної судової практики.

Специфіка об'єкта верифікації у теорії цивільного судочинства зумовлена особливою природою самого цивільного процесу як нормативно врегульованої форми юридичної діяльності. На відміну від природничих або соціологічних наук, де об'єктом верифікації є емпірично спостережувані явища, у цивільному процесуальному праві предмет наукового аналізу формується переважно навколо нормативних конструкцій, моделей правозастосування та результатів їх інтерпретації в судовій практиці. Це істотно ускладнює застосування класичних критеріїв верифікації, заснованих на повторюваності та експериментальній перевіркованості.

Нормативна природа цивільного процесуального права є об'єктивним обмеженням класичної верифікації наукових положень. Процесуальні норми не описують фактичну реальність у прямому сенсі, а конструюють *модель належної поведінки* учасників судочинства та суду. Тобто слід виходити з того, що модель – це таке відображення суспільно-правових та організаційно-технічних процесів, яке повністю або за основними характеристиками відповідає реальним правовідносинам та при взаємодії із зовнішніми негативними факторами повною мірою відображає наслідки такої взаємодії, що робить можливим впровадження дієвого механізму запобігання (це представлення реального об'єкта, системи або поняття у вигляді, що відрізняється від його реального стану існування; це провідна ланка між дослідником та об'єктом, що виконує функції замітника об'єкта й дає можливість отримати нові знання про цей об'єкт; це джерело інформації про об'єкт, що допомагає пояснити, зрозуміти або вдосконалити цей об'єкт) [6, с. 12]. Отже, *нормативну модель цивільного процесу* слід розуміти як закріплену в цивільному процесуальному законодавстві системну сукупність правил, принципів і процесуальних стадій, що визначають порядок судового розгляду цивільних справ із метою захисту прав і свобод людини та її законних інтересів, забезпечуючи справедливий, змагальний і публічний розгляд справ із урахуванням конвенційних стандартів правосуддя.

Перевірка істинності наукових висновків у цій сфері не може зводитися до безпосереднього емпіричного підтвердження, а потребує опосередкованих

методів – аналізу логічної узгодженості нормативних положень, їх відповідності конституційним засадам, а також здатності пояснювати та прогнозувати судову практику.

Важливим складником об'єкта верифікації в теорії цивільного судочинства є співвідношення нормативної моделі цивільного процесу та реальної судової практики. Нормативна модель, закріплена в процесуальному законодавстві, репрезентує ідеалізовану конструкцію судового розгляду, тоді як судова практика відображає її фактичну реалізацію з урахуванням конкретних обставин справи, рівня правової культури та інституційних чинників. Верифікація наукових висновків у цій площині полягає не лише у фіксації відхилень практики від нормативного зразка, а й у з'ясуванні причин таких відхилень та їх впливу на ефективність цивільного судочинства.

Особливе значення для перевірюваності теоретичних положень має суддівська discreція, яка є невід'ємним елементом сучасного цивільного процесу [7, с. 61]. Наділення суду повноваженнями щодо тлумачення норм, оцінки доказів та вибору процесуальних рішень зумовлює варіативність правозастосування навіть за формальної єдності нормативної бази. У таких умовах наукові висновки не завжди можуть бути верифіковані шляхом прямого зіставлення з окремими судовими рішеннями, оскільки останні відображають індивідуальну реалізацію дискреційних повноважень. Це потребує застосування узагальнених методів аналізу – виявлення типових підходів, стабільних правових позицій та домінуючих тенденцій судової практики.

Окремою методологічною проблемою є відтворюваність результатів процесуально-правових досліджень. У цивільному судочинстві неможливо забезпечити повну ідентичність умов дослідження, адже кожна справа є унікальною за своїм фактичним складом та процесуальним контекстом. Тож, відтворюваність тут набуває відносного характеру і полягає не у повторенні конкретних результатів, а у здатності наукових моделей і концепцій стабільно пояснювати та інтерпретувати різні прояви судової практики. Саме в цьому аспекті верифікація в теорії цивільного судочинства трансформується з формальної перевірки істинності в комплексну оцінку наукової обґрунтованості та евристичної цінності дослідження.

Основні проблеми наукової верифікації результатів у цивільному судочинстві

Наукова верифікація результатів у сфері цивільного судочинства стикається з низкою методологічних та емпіричних труднощів, зумовлених специфікою процесуально-правового регулювання та особливостями судової діяльності. Ці проблеми ускладнюють перевірку наукових висновків, знижують рівень

їх порівнюваності та обмежують можливості кумулятивного розвитку процесуально-правового знання.

Однією з ключових проблем є труднощі операціоналізації процесуальних і оцінних категорій, які широко використовуються в теорії цивільного судочинства [8, с. 168]. Такі поняття, як «справедливий судовий розгляд», «розумні строки», «процесуальна економія», «ефективність судового захисту», мають багатовимірний і значною мірою оцінний характер. Їх трансформація у вимірювані індикатори потребує значних методологічних припущень, що неминуче впливає на результати дослідження та ускладнює їх подальшу верифікацію. Унаслідок цього перевірка наукових положень часто зводиться не до емпіричного підтвердження, а до аргументативного обґрунтування обраної системи критеріїв.

Не менш суттєвою є проблема фрагментарності та обмеженості емпіричних даних судової практики. Попри формальну відкритість судових рішень, доступні масиви практики часто є неповними, нерівномірними за регіональними, часовими та інституційними параметрами. Крім того, оприлюднені судові рішення не завжди відображають повний процесуальний контекст справи, що унеможливорює комплексний аналіз причин і механізмів прийняття процесуальних рішень [9, с. 8–10]. У таких умовах верифікація наукових результатів набуває вибіркового характеру і значною мірою залежить від репрезентативності сформованої дослідником емпіричної вибірки.

Окремої уваги заслуговує проблема методологічного суб'єктивізму та пов'язані з нею *ризик нормативного редуціонізму* [10], які полягають у застосуванні систематизованої сукупності дій та (або) методичних прийомів, спрямованих на надмірне спрощення здійснення судочинства з метою трансформації його у більш привабливу, зручну та зрозумілу форму захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Таке спрощення, однак, за відсутності належних запобіжників може призводити до виходу за межі, що гарантують збереження змістової складової правосуддя, та зумовлювати прояви догматизму, спотворення правової реальності й нездатність судової системи забезпечити належний баланс між ефективністю та справедливістю судочинства.

У процесуально-правових дослідженнях існує спокуса зводити перевірку наукових висновків до констатації їх відповідності чинному законодавству або панівним доктринальним підходам. Такий підхід, з одного боку, спрощує процедуру верифікації, а з іншого – звужує її науковий зміст, підміняючи аналіз фактичної дії норм їх формальною інтерпретацією. У підсумку наукові результати можуть виглядати внутрішньо узгодженими, проте зали-

шатися недостатньо перевіреними в контексті реального функціонування цивільного судочинства.

Суттєвою перешкодою наукової верифікації є також розрив між *de jure* та *de facto* у цивільному процесі. Нормативні приписи, що формально визначають порядок і стандарти судового розгляду, не завжди адекватно відображають практику їх застосування [11]. Верифікація наукових висновків, побудованих лише на аналізі нормативних джерел, у такому разі виявляється неповною, тоді як залучення емпіричних даних часто ускладнюється відсутністю стабільних і порівнюваних показників. Подолання цього розриву потребує комплексних методологічних підходів, здатних поєднати нормативний аналіз із системним дослідженням судової практики.

Узагальнюючи, слід зазначити, що основні проблеми наукової верифікації результатів у цивільному судочинстві мають не випадковий, а структурний характер і відображають загальні межі пізнання в процесуально-правовій науці. Їх усвідомлення є необхідною передумовою формування більш гнучких і методологічно виважених моделей верифікації, орієнтованих на реальні умови функціонування судової системи.

Методологічні підходи до підвищення верифікованості наукових результатів

Підвищення рівня верифікованості наукових результатів у сфері цивільного судочинства потребує переосмислення традиційних методологічних підходів та подолання моністичних уявлень про наукове пізнання в процесуально-правових дослідженнях. В умовах складної нормативно-практичної природи цивільного процесу особливої ваги набуває поєднання різних дослідницьких стратегій, здатних забезпечити багатовимірний аналіз об'єкта та взаємне підтвердження отриманих висновків.

Важливим методологічним орієнтиром у цьому контексті є *принцип методологічного плюралізму*. Як зазначено в науковій літературі, сучасний плюралізм праворозуміння створює реальні можливості для адекватного відображення правової реальності. Аналіз державно-правових явищ є основою для подальшого формування правової теорії та розвитку законодавства. Саме за таких умов звернення до наукової спадщини представників різних правових шкіл створює якісну картину світу, стимулює переоцінку багатьох правових явищ, дає можливість по-новому сприймати взаємовплив права, суспільства і держави, їхню деяку спорідненість і взаємовизначеність. Усі наявні в науці концепції праворозуміння цінні для дослідника [12, с. 203–204; 13, с. 27]. Вказану позицію яскраво віддзеркалено в дослідженнях німецьких науковців Б. Тернера та М. Вібера, які зазначають, що правовий плюралізм, когнітивна

справедливість і правове знання не лише функціонують як абстрактні епістемологічні конструкції, а й об'єктивуються та репрезентуються у множинних формах соціальної реальності – наративах і колективних історіях, матеріальних носіях і культурних артефактах, а також у технологічних і наукових практиках. У своїй сукупності ці форми конституують *плюриверсум* правових порядків – багатовимірний простір співіснування та взаємодії різних способів правового упорядкування світу, кожен з яких ґрунтується на власних епістемологічних засадах і нормативних уявленнях [14, с. 474].

Необов'язково дотримуватися лише однієї якоїсь методології, пише М. Костицький, можна використовувати методи з різних методологій, тобто методика конкретного теоретичного дослідження може мати вигляд *мозаїки методів* [15, с. 14].

На думку П. М. Рабіновича, методологічний плюралізм ґрунтується на трьох основних правилах: 1) об'єктивна зумовленість обраних методів дослідження його предметом; 2) необхідність встановлення єдиної істини, імовірність якої можна довести й перевірити за допомогою певних об'єктивних критеріїв; 3) спроможність дослідницького методу розкривати соціальну сутність явищ, що досліджуються [16, с. 619].

Значення принципу методологічного плюралізму в дослідженні цивільного судочинства полягає у визнанні неможливості вичерпного пізнання процесуальних явищ за допомогою одного універсального методу. Формально-юридичний аналіз, зосереджений на логіці нормативних конструкцій, має бути доповнений системним, функціональним, порівняльно-правовим та емпіричним підходами. Такий плюралізм не лише розширює пізнавальні можливості дослідника, а й створює передумови для більш надійної верифікації результатів шляхом їх перевірки в різних аналітичних вимірах.

Водночас окремі науковці висловлюють застереження щодо того, що в умовах сучасної плюралізації суспільствознавчих підходів і методів виникають прояви методологічного «хаосу» та еkleктизму (методологічних аномалій). Такі явища зумовлюються, зокрема, застосуванням загальнонаукових та інших методів дослідження поза межами їх належної застосовності, що є наслідком абсолютизації та перебільшення їх евристичного потенціалу, а також ігнорування об'єктивної залежності між предметом і методом дослідження [17, с. 140].

Особливу роль у підвищенні верифікованості наукових висновків відіграють *емпіричні методи дослідження цивільного судочинства*. Контент-аналіз судових рішень дає змогу виявляти типові аргументаційні моделі, повторювані процесуальні помилки та усталені підходи до тлумачення норм процесу-

ального права. Статистичний аналіз масивів судової практики забезпечує кількісну перевірку гіпотез щодо ефективності процесуальних механізмів, динаміки судового навантаження чи стабільності судових рішень. Соціологічні інструменти, зокрема опитування суддів, адвокатів і учасників процесу, доповнюють формально-правовий аналіз даними про реальне сприйняття та функціонування процесуальних інститутів. Сукупне використання цих методів істотно розширює емпіричну базу верифікації та знижує ризик односторонніх висновків.

Ключовим інтегративним інструментом підвищення верифікованості виступає *методологічна тріангуляція*, що передбачає поєднання різних джерел даних, методів і теоретичних підходів із метою взаємної перевірки отриманих результатів. У процесуально-правових дослідженнях тріангуляція дає можливість зіставляти нормативні моделі цивільного процесу з емпіричними проявами їх реалізації в судовій практиці та з оцінками суб'єктів правозастосування [18]. У разі конвергенції результатів, отриманих у межах різних аналітичних вимірів, підвищується рівень довіри до наукових висновків, тоді як виявлені розбіжності стимулюють подальший теоретичний пошук і уточнення дослідницьких гіпотез.

Важливим елементом методологічного забезпечення верифікації є також чітке визначення критеріїв наукової обґрунтованості та внутрішньої узгодженості результатів. До таких критеріїв слід віднести логічну несуперечливість теоретичних положень, прозорість дослідницьких процедур, обґрунтованість вибору методів і емпіричних даних, а також здатність результатів пояснювати та інтерпретувати різні прояви судової практики. У цивільному судочинстві, де повна відтворюваність досліджень є обмеженою, саме внутрішня узгодженість і пояснювальна спроможність наукових моделей виступають ключовими індикаторами їх верифікованості.

Отже, підвищення верифікованості наукових результатів у теорії цивільного судочинства можливе за умови системного поєднання методологічного плюралізму, розвинених емпіричних методів та інструментів тріангуляції. Такий підхід дає змогу не лише мінімізувати методологічні ризики, а й забезпечити більш глибоке та надійне наукове осмислення процесуальних явищ.

Перспективи розвитку інституту наукової верифікації в теорії цивільного судочинства

Подальший розвиток інституту наукової верифікації в теорії цивільного судочинства пов'язаний із необхідністю адаптації процесуально-правової науки до сучасних трансформацій судової системи, зростання ролі емпіричних досліджень та цифровізації правозастосування. Верифікація поступово

набуває значення не лише методологічного інструменту, а й системоутворювального чинника, що визначає якість та практичну релевантність наукових результатів.

Одним із ключових перспективних напрямів є формування *стандартизованих підходів* до емпіричної перевірки процесуально-правових досліджень. Ідеться про вироблення єдиних вимог до добору судової практики, визначення критеріїв репрезентативності емпіричних вибірок, прозорості дослідницьких процедур та фіксації методологічних обмежень. Запровадження таких стандартів сприятиме підвищенню порівнюваності результатів різних досліджень, зниженню рівня методологічного суб'єктивізму та формуванню кумулятивного наукового знання у сфері цивільного судочинства.

У науковій літературі сформульовано систему базових принципів, якими доцільно керуватися під час конструювання та застосування методик емпіричної перевірки результатів процесуально-правових досліджень [19, с. 23–24]. По-перше, універсальність передбачає орієнтацію методики на вимірювання загальних, сутнісних індикаторів процесуально-правових явищ, що забезпечує можливість її використання в різних видах емпіричних досліджень судової практики та процесуального регулювання. По-друге, інтегральність полягає в науково обґрунтованому зведенні результатів вимірювання окремих характеристик процесуальних інститутів або практик до узагальненого показника, що створює передумови для порівняльного аналізу, типологізації та виявлення рівнів ефективності чи відповідності стандартам. По-третє, якісність методики означає її забезпечення перевірюваними показниками надійності та валідності, що є необхідною умовою наукової коректності емпіричної верифікації процесуально-правових висновків. По-четверте, стандартизованість передбачає встановлення нормативних або еталонних значень вимірюваних параметрів, які уможливають співвіднесення результатів конкретних досліджень із уніфікованими критеріями оцінювання та забезпечують відтворюваність емпіричної перевірки. По-п'яте, компактність методики спрямована на оптимізацію її обсягу з метою практичного застосування без перевантаження основного інструментарію дослідження. По-шосте, латентність мети вимірювання мінімізує ризики цілеспрямованого впливу на результати та сприяє підвищенню об'єктивності отриманих даних. Сукупна реалізація зазначених принципів створює методологічні передумови для формування стандартизованих емпіричних інструментів, здатних забезпечити достовірну та порівнювану перевірку наукових результатів у сфері процесуального права.

Важливою передумовою розвитку наукової верифікації є *інтеграція цифрових інструментів аналізу судової практики*. Використання спеціалізованих

баз судових рішень, алгоритмів пошуку, класифікації та кількісного аналізу процесуальних даних відкриває нові можливості для масштабних емпіричних досліджень. Цифрові технології дозволяють виявляти приховані закономірності правозастосування, відстежувати динаміку судової практики та підвищувати точність перевірки наукових гіпотез, що суттєво розширює інструментарій верифікації у процесуально-правовій науці.

Важливо згадати Висновок Консультативної Ради Європейських Суддів (КРЕС) № 26 (2023) «Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві» (*Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary*) [20], що містить низку пунктів, які надають роз'яснення, як технології можуть впливати на ключові аспекти роботи судової системи та забезпечення узгодженості судової практики: на базовому рівні засоби опрацювання даних включають мовний переклад, послуги голосового диктування та транскрипції, цифровий запис судових нотаток, рішень і наказів; вони також можуть сприяти підготовці документів, включаючи аналітичні матеріали; автоматизоване ведення справ щодо масових позовів може сприяти узгодженості судової практики, оскільки це зменшує ризик того, що однакові або подібні фактичні чи правові питання будуть вирішені різними судьями по-різному.

Суддя Верховного Суду Ян Берназюк слушно зазначає, що слід чітко розмежовувати функції, які становлять сутність здійснення правосуддя (оцінка доказів, тлумачення норм, формування правової позиції), та функції допоміжного характеру (опрацювання даних, шаблонізація рутинних процесів, зокрема із застосуванням нейромережових моделей у вузькоспеціалізованих адміністративних процесах). Лише останні можуть бути частково автоматизовані із застосуванням інструментів ШІ – за умови дотримання вимог інформаційної безпеки, прозорості та контролю з боку людини [21].

Розвиток інституту наукової верифікації безпосередньо впливає на якість доктринальних висновків і правозастосування. Верифіковані наукові результати мають вищий рівень аргументативної переконливості, оскільки ґрунтуються не лише на логіко-нормативному аналізі, а й на системно перевірених емпіричних даних. Це сприяє формуванню більш стабільних доктринальних позицій, зменшує ризик абстрактних або декларативних висновків та підвищує здатність науки цивільного процесу впливати на практику тлумачення і застосування норм процесуального права.

Особливе значення верифіковані наукові результати мають для правотворчості та судової практики. У сфері нормотворчої діяльності вони можуть слугувати надійною основою для обґрунтування змін до цивільного процесу-

ального законодавства, оцінки ефективності чинних процесуальних механізмів та прогнозування наслідків законодавчих новацій. Для судової практики такі результати є джерелом узагальнених, науково перевірених орієнтирів, що сприяють підвищенню єдності правозастосування та зміцненню довіри до судової системи загалом.

Отже, інститут наукової верифікації в теорії цивільного судочинства має значний потенціал подальшого розвитку і здатен відігравати ключову роль у модернізації процесуально-правової науки. Його еволюція в напрямі стандартизації, цифровізації та інтеграції з судовою практикою створює підґрунтя для підвищення якості наукових досліджень і їх реального впливу на функціонування цивільного судочинства.

Висновки

У результаті проведеного дослідження узагальнено основні теоретико-методологічні положення щодо верифікації як складника сучасної теорії цивільного судочинства. Обґрунтовано, що верифікація у процесуально-правовій науці має специфічний характер, зумовлений нормативною природою цивільного процесу, поєднанням доктринальних конструкцій із судовою практикою та обмеженими можливостями прямої емпіричної перевірки наукових тверджень. У зв'язку з цим класичні критерії верифікації, сформовані в межах філософії науки, не можуть бути механічно перенесені у сферу цивільного судочинства без їх методологічної адаптації.

Сформульовано авторські висновки щодо природи й меж верифікації в теорії цивільного судочинства. Верифікацію розглянуто як комплексну методологічну процедуру, що поєднує логіко-нормативний аналіз, співвіднесення теоретичних моделей із судовою практикою та використання емпіричних методів дослідження. Її межі визначено варіативністю правозастосування, наявністю суддівської дискреції та унікальністю процесуальних ситуацій, що зумовлює відносний характер перевірюваності наукових результатів. За таких умов визначальними є внутрішня узгодженість теоретичних положень, їх пояснювальна спроможність і здатність стабільно інтерпретувати різні прояви судової практики.

Доведено, що підвищення верифікованості наукових результатів у цивільному судочинстві можливе за умови впровадження методологічного плюралізму, активного використання емпіричних методів аналізу судової практики та застосування методологічної тріангуляції як інструменту взаємної перевірки результатів. Особливе значення у цьому контексті має розвиток стандартизованих підходів до емпіричної перевірки процесуально-правових досліджень та інтеграція цифрових інструментів аналізу судових рішень.

Визначено напрями подальших наукових досліджень, до яких належать: розроблення критеріїв репрезентативності емпіричних вибірок у процесуально-правових дослідженнях; формування моделей оцінювання ефективності судової практики з урахуванням верифікаційних вимог; дослідження впливу цифровізації судочинства на методи наукової перевірки правових висновків; а також поглиблений аналіз взаємодії між верифікованими доктринальними положеннями, правотворчістю та судовою практикою. Реалізація цих напрямів сприятиме подальшому розвитку теорії цивільного судочинства та підвищенню наукової достовірності процесуально-правових досліджень.

Список використаних джерел

- [1] Бехруз Х. Методологічні розробки А. В. Сурілова та проблема вдосконалення методології юридичної науки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 113–118.
- [2] Юрченко Л. І., Мухіна М. М. Фальсифікація і верифікація в наукових дослідженнях : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 трав. 2019 р.). URL: <http://reposit.sc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/9963> (дата звернення: 05.03.2026).
- [3] Балинська О. М., Яценко В. А. Методологія сучасного правознавства : посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 372 с.
- [4] Поппер К. Логіка наукового відкриття. *Актуальні проблеми духовності*. 2021. Вип. 22. С. 170–191.
- [5] Webley L. Qualitative approaches to empirical legal research. *The Oxford handbook of empirical legal research*. New York : Oxford University Press, 2010. P. 533.
- [6] Ланде Д. В. Основи інформаційного та соціально-правового моделювання : навч. посіб. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 220 с.
- [7] Ковач Я. В. Окрема думка судді як елемент суддівської дискреції: порівняльно-аналітичне дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 87. Ч. 1. С. 60–64. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.8>.
- [8] Кучер Т. М. Оціночні критерії при розгляді справ у порядку цивільного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 167–170. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/37>.
- [9] Васильєв С. В. Цивільне судочинство крізь призму судової практики. Київ : Алерта, 2022. 304 с.
- [10] Кірін Р. С., Деревянко Б. С., Краснова Ю. А., Петруненко Я. В. Правові виклики на шляху спрощення умов ведення господарської діяльності. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 14. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17003945>.
- [11] Tsuvina T., Serhieieva A. Judicial independence de jure and de facto: lessons for Ukraine from case law of the ECtHR. *International Comparative Jurisprudence*. 2024. Vol. 10, issue 1. P. 50–60. <https://doi.org/10.13165/j.icj.2024.06.004>.
- [12] Подковенко Т., Фігун Н. Концепція «живого права» Євгена Ерліха. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 203–207.
- [13] Слабко С., Ломоносова Л. Функціонування права в сучасному суспільстві: плюралізм підходів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 25–27.

- [14] Turner B., Wiber M. Legal Pluralism and Science and Technology Studies: Exploring Sources of the Legal Pluriverse. *Science, Technology, & Human Values*. 2022. Vol. 48, issue 3. P. 457–474. <https://doi.org/10.1177/01622439211069659>.
- [15] Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1(25). С. 9–17. <https://doi.org/10.33270/01232502.9>.
- [16] Рабінович П. М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія : в 6 т. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3: К–М. С. 618–619.
- [17] Жаровська І. М. Щодо проблем методології теорії держави і права. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 138–141.
- [18] Васильєв С. В. Емпірично-триангуляційна модель ефективності судової практики. *Проблеми законності*. 2026. Вип. 172. С. 180–206. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.356431>.
- [19] Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності / за наук. ред. Є. Головахи та С. Дембіцького. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2022. 405 с.
- [20] Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary 26(2023). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/vysnovok_kryes_no_26_neoficiynuu_pereklad.pdf (last accessed: 03.01.2026).
- [21] Берназюк Я. Ера III й роль верховних судів у цифровій трансформації правосуддя. *Юридична газета*. 2025. № 4(792). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/era-shi-y-rol-verhovnih-sudiv-u-cifroviy-transformaciyi-pravosuddya.html> (дата звернення: 01.03.2026)

References

- [1] Bekhruz H. (2012). Methodological Researches of Oleksiy V. Surilov and the Methodology of Jurespudence Improvement Problem. *Current Problems of State and Law*, 67, 113-118.
- [2] Yurchenko, L.I., & Mukhina, M.M. (2019). Falsification and verification in scientific research. : *materials of the int. scient. and pract. conf.* Kharkiv. Retrieved from <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/9963>.
- [3] Balynska, O.M. & Yashchenko, V.A. (2018). *Methodology of modern jurisprudence*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs.
- [4] Popper, K. (2021). The Logic of Scientific Discovery. *Current Problems of Spirituality*, 22, 170-191.
- [5] Webley, L. (2010). *Qualitative approaches to empirical legal research. The Oxford handbook of empirical legal research*. (pp. 533). New York: Oxford University Press.
- [6] Lande, D.V. (2014). *Fundamentals of information and socio-legal modeling*. Kyiv: NTUU "KPI".
- [7] Kovach, Ya.V. (2025). Separate opinion of a judge as an element of judicial discretion: a comparative and analytical study. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 87(1), 60-64. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.8>.
- [8] Kucher, T.M. (2023). Evaluative criteria for consideration of cases in civil proceedings. *Legal Scientific Electronic Journal*, 2, 167-170. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/37>.

- [9] Vasyliiev, S.V. (2022). Civil proceedings through the prism of judicial practice. Kyiv: Alerta.
- [10] Kirin, R., Derevyanko, B., Krasnova, Yu., & Petrunenko I. (2025). Legal challenges on the path to simplifying the conditions for conducting economic activity. *Ukrainian Political and Legal Discourse*, 14. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17003945>.
- [11] Tsvina, T., & Serhieieva, A. (2024). Judicial independence de jure and de facto: lessons for Ukraine from case law of the ECtHR. *International Comparative Jurisprudence*, 10(1), 50-60. <https://doi.org/10.13165/j.icj.2024.06.004>.
- [12] Podkovenko, T., & Figun, N. (2019). The concept of "living law" Eugen Ehrlich. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 1, 203-207.
- [13] Slabko, S., & Lomonosova, L. (2019). Functioning of law in modern society: pluralism of approaches. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 3, 25-27.
- [14] Turner, B., & Wiber, M. (2022). Legal Pluralism and Science and Technology Studies: Exploring Sources of the Legal Pluriverse. *Science, Technology, & Human Values*, 48(3), 457-474. <https://doi.org/10.1177/01622439211069659>.
- [15] Kostytskyi, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2023). Methodology of Theoretical and Practical Knowledge in Jurisprudence as a Scientific and Practical Complex. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 1(25), 9-17. <https://doi.org/10.33270/01232502.9>.
- [16] Rabinovych, P.M. (2001). *Methodology of Legal Science. Legal Encyclopedia*. in 6 volumes. Kyiv: Publishing House "Ukrainian Encyclopedia" named after M.P. Bazhan, 1998-2004. (Vols. 1-6), Vol. 3: M-Y. (pp. 618-619). Kyiv.
- [17] Zharovska, I.M. (2015). On the problems of methodology of the theory of state and law. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Law*, 827, 138-141.
- [18] Vasiliev, S.V. (2026). Empirical-triangulation model of the effectiveness of judicial practice. *Problems of Legality*, 172, 180-206. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.356431>.
- [19] Golovakha, E., & Dembitsky, S. (Eds.). (2022). Complex measuring instruments in sociological research: development, adaptation, substantiation of reliability. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine.
- [20] Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary 26(2023). Retrieved from https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/vysnovok_kryes_no_26_neoficiynyy_pereklad.pdf.
- [21] Bernazyuk, Ya. (2025). The era of AI and the role of supreme courts in the digital transformation of justice. *Yurydychna Gazeta*, 4(792). Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/era-shi-y-rol-verhovnih-sudiv-u-cifroviy-transformaciyi-pravosuddya.html>.

Сергій Володимирович Васильєв

кандидат юридичних наук, доцент
начальник відділу Юридичного департаменту
Харківська міська рада
61003, майдан Конституції, 7, Харків, Україна
e-mail: sv.vasiliev2015@gmail.com
ORCID 0000-0003-3226-6981

Sergii V. Vasyliiev

Ph.D. in Law, Associate Professor
Deputy Director of the Legal Department
Kharkiv City Council
61003, 7, Constitution Square, Kharkiv, Ukraine
e-mail: sv.vasiliiev2015@gmail.com
ORCID 0000-0003-3226-6981

Рекомендоване цитування: Васильєв С. В. Верифікація як методологічна проблема сучасної теорії цивільного судочинства. *Проблеми законності*. 2026. Вип. 173. С. 110–129. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.173.353413>.

Suggested Citation: Vasyliiev, S.V. (2026). Verification as a Methodological Problem of the Modern Theory of Civil Judicial Procedure. *Problems of Legality*, 173, 110-129. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.173.353413>.

Статтю подано / Submitted: 02.03.2026
Доопрацьовано / Revised: 05.04.2026
Схвалено до друку / Accepted: 28.05.2026
Опубліковано / Published: 29.05.2026